İŞĞALDAN AZAD OLMUŞ TORPAQLARDA AQRAR SEKTORUN İNKİŞAFINDA YARANAN İDARƏETMƏ PROBLEMLƏRİ

DOİ: 10.71447/2413-7235-2026-1-62

Aysun Ş. Balakişiyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Magistratura
Beynəlxalq Magistratura və Doktorantura Mərkəzi
E-mail: aysunrustam@gmail.com
ORCID : 0009-0008-6435-3127

Xülasə
Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində aqrar sektorun inkişafı dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu ərazilərin kənd təsərrüfatı potensialı çox yüksək olsa da, uzun müddət işğal altında qalması nəticəsində torpaq və su ehtiyatlarının deqradasiyaya uğraması, infrastrukturun tamamilə dağıdılması və institusional idarəetmənin pozulması ciddi idarəetmə problemlərinə səbəb olmuşdur. Məqalədə bu problemlərin kökləri, mövcud vəziyyət və onların idarəetmə strategiyaları çərçivəsində həlli yolları araşdırılır.
Əsas diqqət torpaq mülkiyyəti və istifadəsi ilə bağlı hüquqi boşluqlara, aqrar infrastrukturun yenidən qurulmasında qarşıya çıxan çətinliklərə, insan resurslarının bölgəyə cəlbi və bölgədə təhlükəsizlik (mina təmizlənməsi) məsələlərinə yönəldilmişdir. Eyni zamanda aqrar sahədə investisiyaların təşviqi, dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi və dayanıqlı idarəetmə modellərinin qurulması üzrə tövsiyələr verilmişdir.
Məqalə həmçinin vurğulayır ki, bu ərazilərdə aqrar idarəetmənin rəqabət qabiliyyətli formada qurulması üçün kənd təsərrüfatı kooperativlərinin inkişafı, subsidiyalaşdırma mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, risk idarəetməsi və aqrar sığorta sistemlərinin tətbiqi zəruridir. Müasir texnologiyaların – süni intellekt, peyk müşahidələri, aqrar məlumat bazalarının tətbiqi – bu sahədə çevik və şəffaf idarəetməyə keçidi sürətləndirə bilər.
Məqalənin nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, Azərbaycanda işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafı üçün effektiv və rəqabətqabiliyyətli idarəetmə sisteminin formalaşdırılması dövlətin qarşısında duran əsas strateji vəzifələrdən biridir.
***Açar sözlər**: Aqrar sektor, Kənd təsərrüfatının inkişafı, Aqrar islahatlar, Dayanıqlı inkişaf , Resursların idarə olunması , İnfrastruktur*

MANAGEMENT PROBLEMS IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR IN TERRITORIES LIBERATED FROM OCCUPATION

Aysun Sh. Balakişiyeva
Azerbaijan State University of Economics
Master's Program, Center for International Master's and Doctoral Studies
E-mail: aysunrustam@gmail.com
ORCID: 0009-0008-6435-3127

Abstract
The development of the agrarian sector in the territories liberated from occupation in Azerbaijan is one of the priority directions of state policy. Although these areas possess significant agricultural potential, their long period under occupation led to the degradation of land and water resources, the complete destruction of infrastructure, and the disruption of institutional governance, which have created serious management challenges. The article examines the roots of these problems, the current situation, and possible solutions within the framework of management strategies.
Particular attention is given to legal gaps related to land ownership and land use, the challenges faced in rebuilding agrarian infrastructure, the attraction of human resources to the region, and security issues such as mine clearance. At the same time, recommendations are provided for promoting investment in the agrarian sector, strengthening public–private partnerships, and establishing sustainable management models.
The article also emphasizes that in order to build a competitive agrarian management system in these territories, it is necessary to develop agricultural cooperatives, improve subsidy mechanisms, and implement risk management and agricultural insurance systems. The application of modern technologies—such as artificial intelligence, satellite monitoring, and agricultural databases—can accelerate the transition to flexible and transparent governance in this field.
The results of the article indicate that the establishment of an effective and competitive management system for the development of the agrarian sector in the territories liberated from occupation in Azerbaijan is one of the main strategic tasks facing the state.
Keywords : *Agricultural sector , Agricultural development , Agricultural reforms , Sustainable development , Resource management , Infrastructure*

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА НА ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОККУПАЦИИ ТЕРРИТОРИЯХ

Айсун Ш. Балакишиева
Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Магистратура, Центр Международной Магистратуры и Докторантуры
З-почта: aysunrustam@gmail.com
ORCID: 0009-0008-6435-3127

Аннотация
Развитие аграрного сектора на освобождённых от оккупации территориях Азербайджана является одним из приоритетных направлений государственной политики. Несмотря на высокий сельскохозяйственный потенциал этих территорий, их длительное пребывание под оккупацией привело к деградации земельных и водных ресурсов, полному разрушению инфраструктуры и нарушению институционального управления, что стало причиной серьёзных управленческих проблем. В статье исследуются истоки этих проблем, текущее состояние и пути их решения в рамках управленческих стратегий.

Основное внимание уделено правовым пробелам, связанным с собственностью на землю и её использованием, трудностям, возникающим при восстановлении аграрной инфраструктуры, привлечению человеческих ресурсов в регион, а также вопросам безопасности (разминирование). Одновременно представлены рекомендации по стимулированию инвестиций в аграрный сектор, укреплению государственно-частного партнёрства и формированию устойчивых моделей управления.

В статье также подчёркивается, что для формирования конкурентоспособной системы аграрного управления на этих территориях необходимо развитие сельскохозяйственных кооперативов, совершенствование механизмов субсидирования, внедрение систем управления рисками и аграрного страхования. Применение современных технологий — искусственного интеллекта, спутникового мониторинга и аграрных информационных баз данных — может ускорить переход к гибкому и прозрачному управлению в данной сфере.

В результате исследования установлено, что формирование эффективной и конкурентоспособной системы управления для развития аграрного сектора на освобождённых территориях Азербайджана является одной из основных стратегических задач, стоящих перед государством.

Ключевые слова: *аграрный сектор, аграрное развитие, аграрные реформы, устойчивое развитие, управление ресурсами, инфраструктура.*

GİRİŞ

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun yenidən qurulması və inkişaf etdirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazilər uzun müddət ərzində işğal altında olduğundan kənd təsərrüfatı fəaliyyəti tamamilə dayanmış, infrastruktur dağıdılmış, əkinə yararlı torpaqlar istifadəsiz qalmışdır. Regionun sosial-iqtisadi potensialının bərpası, əhalinin geri qayıdışı və dayanıqlı yaşayışın təmin edilməsi isə məhz aqrar sektorun inkişafı ilə birbaşa əlaqəlidir. Aqrar sahənin yenidən qurulması yalnız infrastrukturun tikintisi ilə deyil, eyni zamanda rəqabətqabiliyyətli, çevik və innovativ idarəetmə sisteminin formalaşdırılması ilə mümkündür. Belə idarəetmə modeli həm yerli resursların səmərəli istifadəsini, həm də müasir texnologiyaların tətbiqini təmin etməlidir. Tədqiqatın aktuallığı ondan ibarətdir ki, bölgənin real iqtisadi potensialını elmi əsaslarla qiymətləndirərək idarəetmədə səmərəliliyin artırılması yollarını göstərir. Həmçinin, bu mövzu dövlətin həyata keçirdiyi "Böyük Qayıdış", "Ağıllı kənd", "Aqrar inkişaf strategiyası" və "Milli prioritetlər – 2030" proqramları ilə də üst-üstə düşür. Bu baxımdan tədqiqat təkcə nəzəri deyil, həm də ciddi praktik əhəmiyyətə malikdir və ölkənin dayanıqlı kənd təsərrüfatı siyasətinin formalaşmasına elmi dəstək verir.

Tədqiqatın məqsədləri

Məqalənin yazılma məqsədi, Azərbaycanda işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafında qarşıya çıxan idarəetmə problemlərini sistemli şəkildə araşdırmaq və bu problemlərin həlli üçün effektiv strategiyaların formalaşdırılmasına töhfə verməkdir. İqtisadiyyatın aqrar sahəsi ölkənin ümumi sosial-iqtisadi inkişafında mühüm yer tutduğundan, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda kənd təsərrüfatının sürətli bərpası və modernləşdirilməsi milli təhlükəsizlik, ərzaq təhlükəsizliyi və regionların dayanıqlı inkişafı baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bu prosesin qarşısında müxtəlif idarəetmə çətinlikləri durur ki, bunlar resursların səmərəli istifadəsi, müasir texnologiyaların tətbiqi, yerli fermerlərin dəstəklənməsi və bazar münasibətlərinin tənzimlənməsi kimi sahələri əhatə edir. Məqalədə aqrar sahədə idarəetmənin rəqabətqabiliyyətli və davamlı inkişafını təmin etmək üçün mövcud problemlər təhlil ediləcək, həmçinin yeni idarəetmə modellərinin tətbiqi yolları və dövlət dəstəyi mexanizmlərinin gücləndirilməsi məsələləri araşdırılacaqdır. Bu tədqiqatın nəticələri işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun səmərəli idarə olunmasına dair elmi əsasların yaradılması və praktik tövsiyələrin hazırlanması baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, tədqiqat işğaldan azad edilmiş bölgələrin kənd təsərrüfatı potensialının artırılması, fermerlərin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi və bazar əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi məsələlərinə də toxunacaqdır. Məqalənin nəticələri, ölkənin aqrar sektorunda idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı elmi əsasların yaradılmasına və praktiki tövsiyələrin hazırlanmasına xidmət edəcək, dövlət siyasətinin və yerli idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün əhəmiyyətli informasiya bazası təmin edəcəkdir. Bu baxımdan, tədqiqatın aktuallığı və praktik əhəmiyyəti yüksəkdir, çünki işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun rəqabətqabiliyyətli və davamlı idarəetməsinin formalaşdırılması Azərbaycanın ümumi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına birbaşa təsir göstərir. Bu problemlər həm də dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması, institusional dəstəyin gücləndirilməsi və rəqabətqabiliyyətli idarəetmə mexanizmlərinin formalaşdırılması tələbini gündəmə gətirir. Məqalədə bu çətinliklər sistemli şəkildə təhlil edilərək, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun modernləşdirilməsi və dayanıqlı inkişafının təmin olunması üçün idarəetmə sahəsində yenilikçi yanaşmaların tətbiqi, dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi, elmi-texniki tərəqqinin tətbiqi və sosial amillərin nəzərə alınması zərurəti vurğulanacaqdır.

Tədqiqatın məqsədlərindən irəli sürülən vəzifələr aşağıdakılardır:

Tədqiqatın vəzifəsi, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafında yaranan idarəetmə problemlərinin sistemli şəkildə müəyyən edilməsi, analiz olunması və onların həlli istiqamətində

effektiv strategiyaların işlənib hazırlanmasıdır. Bu vəzifə çərçivəsində ilkin olaraq mövcud vəziyyətin təhlili aparılır, kənd təsərrüfatının bərpası və modernləşdirilməsi sahəsində mövcud maneələr və çətinliklər ətraflı şəkildə öyrənilir. Həmçinin, idarəetmə strukturunun zəiflikləri, resursların istifadəsindəki problemlər və koordinasiya çatışmazlıqları kimi aspektlər tədqiq edilir.Daha sonra, rəqabətqabiliyyətli idarəetmə prinsiplərinin işğaldan azad olunmuş bölgələrdə tətbiq olunmasının praktik imkanları və perspektivləri araşdırılır.

Tədqiqat metodları

Tədqiqatın metodologiyası işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun inkişafı prosesində yaranan idarəetmə problemlərinin sistemli və kompleks şəkildə araşdırılması, eləcə də onların aradan qaldırılması istiqamətində effektiv idarəetmə strategiyalarının işlənib hazırlanması məqsədilə seçilmiş elmi yanaşmalar və metodlar toplusunu əhatə edir. Metodoloji baza tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun şəkildə formalaşdırılmış və tədqiqat prosesinin bütün mərhələlərində ardıcıl olaraq tətbiq olunmuşdur.

İlk mərhələdə tədqiqatda sənədli analiz (desk research) metodundan geniş istifadə edilmişdir. Bu çərçivədə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatları, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin hesabatları, normativ-hüquqi aktlar, dövlət proqramları, elmi jurnallar və beynəlxalq təşkilatların analitik materialları sistemli şəkildə təhlil olunmuşdur. Sənədli analiz vasitəsilə aqrar sektorun mövcud vəziyyəti, inkişaf dinamikası, struktur xüsusiyyətləri və idarəetmə mexanizmlərində mövcud olan əsas problemlər müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, statistik məlumatların təhlili sektor üzrə əsas göstəricilərin müqayisəli qiymətləndirilməsinə və tendensiyaların müəyyən olunmasına imkan yaratmışdır.

Tədqiqat çərçivəsində həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət metodlarının inteqrasiyasına əsaslanan qarışıq metodoloji yanaşma tətbiq edilmişdir. Kəmiyyət metodları vasitəsilə statistik analizlər, iqtisadi göstəricilərin hesablanması, müqayisəli və dinamik təhlillər aparılmış, aqrar sektorun səmərəliliyi, məhsuldarlıq səviyyəsi və idarəetmə effektivliyi qiymətləndirilmişdir. Bununla yanaşı, korelyasiya və trend analizləri kimi üsullar vasitəsilə müxtəlif amillər arasındakı qarşılıqlı əlaqələr araşdırılmışdır.

Keyfiyyət metodları isə idarəetmə problemlərinin mahiyyətinin daha dərindən öyrənilməsinə yönəlmişdir. Bu məqsədlə yarı-strukturlaşdırılmış müsahibələr, fokus qrup müzakirələri və ekspert sorğularından istifadə edilmişdir. Bu üsullar vasitəsilə fermerlərin, yerli idarəetmə nümayəndələrinin və aqrar sahə üzrə mütəxəssislərin baxışları öyrənilmiş, idarəetmədə qarşıya çıxan institusional, təşkilati və sosial problemlər müəyyən edilmişdir. Keyfiyyət yanaşması subyektiv faktorların, o cümlədən idarəetmə təcrübəsi, qərar qəbuletmə mexanizmləri və insan kapitalının təsirinin təhlilinə imkan vermişdir.

Ekspert qiymətləndirmə metodu tədqiqatın mühüm komponentlərindən biri kimi çıxış etmişdir. Bu metod vasitəsilə aqrar sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin, dövlət qurumlarının nümayəndələrinin və akademik ekspertlərin rəyləri toplanmış və sistemləşdirilmişdir. Ekspertlərin fikirləri əsasında idarəetmə problemlərinin prioritet istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, onların həlli üçün alternativ yanaşmalar müqayisə edilmiş və optimal strategiyalar seçilmişdir. Bu yanaşma tədqiqatın praktik əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, əldə olunan nəticələrin real şəraitə uyğunlaşdırılmasına şərait yaratmışdır.

Metodologiyanın digər mühüm elementi kimi "case-study" (nümunəvi tədqiqat) yanaşması tətbiq edilmişdir. Bu çərçivədə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə fəaliyyət göstərən konkret aqrar təsərrüfat subyektlərinin idarəetmə təcrübələri dərindən təhlil edilmişdir. Seçilmiş nümunələr əsasında innovativ yanaşmalar, tətbiq olunan idarəetmə modelləri və rast gəlinən çətinliklər araşdırılmış, əldə olunan nəticələr ümumiləşdirilərək daha geniş miqyasda tətbiq imkanları qiymətləndirilmişdir. Bu metod praktiki problemlərin real kontekstdə öyrənilməsinə və uğurlu təcrübələrin identifikasiyasına imkan vermişdir.

Tədqiqat zamanı sistemli yanaşma prinsipi əsas metodoloji çərçivə kimi qəbul edilmişdir. Bu yanaşma aqrar sektorun çoxşaxəli strukturunu, onun iqtisadi, sosial, institusional və ekoloji komponentlərini qarşılıqlı əlaqədə təhlil etməyə imkan verir. Sistemli yanaşma çərçivəsində idarəetmə prosesinin bütün elementləri – resurs təminatı, istehsal, emal, logistika və bazar mexanizmləri kompleks şəkildə qiymətləndirilmişdir. Bu isə problemlərin yalnız ayrı-ayrı aspektlər üzrə deyil, bütöv sistem daxilində araşdırılmasına və daha effektiv həll yollarının müəyyən edilməsinə şərait yaratmışdır.
Bununla yanaşı, tədqiqatda müqayisəli analiz metodundan da istifadə olunmuşdur. Bu metod vasitəsilə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun inkişaf xüsusiyyətləri ölkənin digər regionları və bəzi xarici ölkələrin təcrübəsi ilə müqayisə edilmişdir. Müqayisəli yanaşma beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsinə və onun yerli şəraitə uyğunlaşdırılması imkanlarının müəyyən edilməsinə kömək etmişdir.
Nəhayət, tədqiqatın metodoloji çərçivəsində nəticələrin etibarlılığını və obyektivliyini təmin etmək məqsədilə müxtəlif məlumat mənbələrinin triangulyasiyası (çarpaz yoxlanması) həyata keçirilmişdir. Bu yanaşma müxtəlif metodlar və mənbələr vasitəsilə əldə olunan nəticələrin müqayisəsini və təsdiqini təmin edərək tədqiqatın elmi əsaslılığını gücləndirmişdir.

Məhdudiyyətlər

Tədqiqatın məhdudiyyətləri, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafında yaranan idarəetmə problemlərinin araşdırılması prosesində qarşıya çıxan çətinliklər və məhdud imkanları ifadə edir. Bu məhdudiyyətlər tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi və ümumiləşdirilməsi baxımından nəzərə alınmalı və gələcək araşdırmalar üçün əsas istiqamətlər müəyyən edilməlidir.
Birinci məhdudiyyət kimi, məlumatların məhdudluğu və əlçatanlığı qeyd edilə bilər. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə uzun müddət davam etmiş münaqişə və qeyri-stabil şərait səbəbindən müvafiq statistika və idarəetmə məlumatlarının tam və dəqiq şəkildə toplanması çətinliklərlə üzləşir. Bu, xüsusilə yerli fermer təsərrüfatlarının və kiçik aqrar müəssisələrin fəaliyyətinə dair məlumatların azlığı ilə əlaqədardır. Bu məhdudiyyət tədqiqatın bəzi aspektlərinin tam əhatə olunmasını məhdudlaşdırır və nəticələrin genişmiqyaslı tətbiqinə təsir göstərə bilər.İkinci məhdudiyyət, regional fərqliliklərin və spesifik şərtlərin təsiri ilə bağlıdır. İşğaldan azad olunmuş torpaqların hər birində aqrar idarəetmə sisteminin formalaşması və inkişaf səviyyəsi müxtəlifdir. Bu səbəbdən, ümumi idarəetmə strategiyalarının hazırlanması zamanı yerli xüsusiyyətlərin tam nəzərə alınması çətinlik yaradır və bəzi təkliflər bütün regionlar üçün universal olması mümkün olmaya bilər.Üçüncü məhdudiyyət olaraq, resurs çatışmazlığı və maddi-texniki baza problemləri göstərilə bilər. Azad edilmiş ərazilərdə infrastrukturun, texnika və müasir idarəetmə vasitələrinin kifayət qədər inkişaf etməməsi tədqiqatın tətbiq yönümlü tövsiyələrinin reallaşdırılmasında maneələr yaradır. Bu, həm də idarəetmə proseslərinin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir.Dördüncü məhdudiyyət, insani faktor və sosial amillərin mürəkkəbliyidir. Yerli əhali arasında sosial-iqtisadi vəziyyət, məskunlaşma və əmək bazarının vəziyyəti kimi faktorlar idarəetmə proseslərinə birbaşa təsir göstərir. Bu faktorların dəyişkənliyi və kompleksliyi, idarəetmə problemlərinin analizi və həllinə əlavə çətinliklər gətirir.
Ümumilikdə, bu məhdudiyyətlər tədqiqatın nəticələrinin interpretasiyası zamanı diqqətə alınmalı və gələcək araşdırmalarda onların aradan qaldırılması üçün əlavə işlər aparılmalıdır. Bu məhdudiyyətlərin nəzərə alınması, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun rəqabət qabiliyyətli idarəetməsinin formalaşdırılması prosesində daha effektiv və real strategiyaların hazırlanmasına şərait yaradacaqdır.

Tədqiqatın informasiya bazası

Tədqiqat zamanı istinad olunan mənbələr, aparılan elmi işin etibarlılığını, dərinliyini və mövzuya aidiyyatını təmin edən əsas elementlərdən biridir. Bu mənbələr, həm nəzəri əsasların

formalaşdırılması, həm də empirik məlumatların toplanması və təhlili üçün istifadə olunur. Tədqiqatda istinad olunan mənbələrin geniş və müxtəlif olması, mövzunun tam və obyektiv şəkildə araşdırılmasına imkan yaradır. Tədqiqat zamanı rəsmi dövlət statistikası və hesabatları tədqiqatın informasiya bazasının mühüm hissəsini təşkil edir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin illik hesabatları, aqrar sektorun mövcud vəziyyəti, inkişaf temp və struktur dəyişiklikləri haqqında dolğun və etibarlı məlumatlar təqdim edir. Bu sənədlər tədqiqatçıya sahənin real vəziyyətini anlamaqda və rəqabətqabiliyyətli idarəetmənin problemlərini müəyyən etməkdə əsaslı dəstək olur. Elmi jurnallar və araşdırma institutlarının nəşrləri, məsələn, AMEA-nın Aqrar Elm İnstitutunun tədqiqatları və "Aqrar Elm" jurnalı kimi elmi mənbələr, müasir nəzəriyyələr, metodoloji yanaşmalar və beynəlxalq təcrübənin tətbiqi barədə geniş məlumat verilir. Bu mənbələrdən istifadə, tədqiqatın akademik səviyyəsini yüksəldir və nəzəri əsasların möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bundan əlavə olaraq , monoqrafiyalar və elmi kitablar tədqiqatın dərinliyini təmin edir. Məsələn, Əliyev R., Həsənova L., Quliyev S.R. və digər yerli alimlərin yazdığı əsərlər, aqrar sektorun idarə edilməsi və rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilə bağlı fundamental bilikləri təqdim edir. Bu kitablar, mövzuya dair mövcud problemlərin sistemli təhlilini və strateji yanaşmaların hazırlanmasını mümkün edir. Beynəlxalq mənbələr və ekspert tədqiqatları tədqiqatın geniş kontekstdə aparılmasına imkan verir. BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP), Dünya Bankı və digər beynəlxalq təşkilatların hesabatları, ölkəmizdə aqrar sektorun inkişaf perspektivlərini müqayisəli şəkildə qiymətləndirmək üçün vacib məlumatlar təqdim edir. Bundan əlavə, beynəlxalq elmi jurnallardan alınan məqalələr, idarəetmə və rəqabətçilik sahəsində müasir yanaşmaların tətbiqinə şərait yaradır.

Əsas hissə

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi dirçəlişi, regional balansın təmin olunması və ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Aparılan sənədli analiz və statistik təhlillər göstərir ki, bu ərazilər Azərbaycanın kənd təsərrüfatı potensialının əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir və ümumi kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların təxminən 20–25%-ni əhatə edir. Lakin bu potensialın reallaşdırılması idarəetmə sahəsində mövcud olan çoxsaylı sistemli problemlərlə çətinləşir.

İdarəetmə sisteminin zəifliyi və struktur problemləri

Sistemli yanaşma və müqayisəli təhlil metodlarının nəticələri göstərir ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun idarə olunması üçün vahid və inteqrasiya olunmuş idarəetmə modelinin formalaşdırılması hələ tam təmin edilməmişdir. Müxtəlif dövlət qurumları arasında koordinasiya səviyyəsinin aşağı olması, funksional səlahiyyət bölgüsünün qeyri-dəqiqliyi və institusional boşluqlar idarəetmənin effektivliyini azaldır.

Ekspert qiymətləndirmələrinə əsasən, idarəetmə proseslərində iştirak edən qurumların təxminən 30–40%-i arasında informasiya mübadiləsi yetərli səviyyədə təşkil olunmamışdır ki, bu da qərar qəbuletmə prosesinin operativliyinə mənfi təsir göstərir.

Torpaq idarəçiliyi və mülkiyyət hüquqları ilə bağlı problemlər

Sənədli analiz və case-study yanaşması göstərir ki, torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi bu regionlarda ən mürəkkəb məsələlərdən biridir.

1. Torpaq mülkiyyəti və sənədləşmə problemləri

Statistik qiymətləndirmələrə görə, işğaldan əvvəl mövcud olmuş torpaq sənədlərinin əhəmiyyətli hissəsi (təxminən 60–70%) itirilmiş və ya hüquqi qüvvəsini itirmişdir. Bu isə torpaq qeydiyyatı və hüquqların bərpası prosesini xeyli çətinləşdirir.

2. Torpaq bölgüsü və ədalətli paylanma məsələləri

Kəmiyyət və keyfiyyət analizlərinin nəticələri göstərir ki, torpaq bölgüsü ilə bağlı qeyri-şəffaf yanaşmalar sosial gərginlik riskini artırır. Sorğu və fokus qrupların nəticələrinə əsasən, respondentlərin 45%-i torpaq bölgüsündə şəffaf mexanizmlərin tam formalaşmadığını qeyd etmişdir.

3. Əhalinin geri dönüşü və torpaqdan istifadə

Proqnozlara əsasən, yaxın illərdə regiona qayıdan əhalinin sayının 100–150 min nəfərə çatacağı gözlənilir ki, bu da torpaq resurslarına olan təzyiqi artıracaq və yeni idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqini zəruri edəcəkdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərə dövlət büdcəsindən son illər ərzində 22 milyard manat vəsaitin ayrılması və həmin ərazilərdə bərpa-quruculuq, tikinti-abadlıq işlərinin sürətlə aparılması, əhalinin məskunlaşma prosesinin həyata keçirilməsi göstərir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur torpaqları ölkə rəhbərinin də dediyi kimi qısa zamanda cənnətə çevriləcək”. Bu sözləri SİA-ya açıqlamasında millət vəkili Tahir Rzayev deyib.Deputat bildirib ki, işğaldan azad edilmiş torpaqlar böyük kənd təsərrüfatı potensialına malikdir: “Uzun müddət işğal altında olan torpaqlar düşmən tərəfindən yararsız vəziyyətə salınsa da həmin torpaqlarda artıq mühüm tədbirlər həyata keçirilir və həmin torpaqlar artıq əkin dövriyyəsinə daxil edilib. Artıq statistik məlumatlara görə, 600 min hektar torpaq sahəsi əkin dövriyyəsinə daxil edilməyə hazırdır. (*S.Hüzeynli (3 Dekabr 2024)- İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatı sürətlə inkişaf edəcək. “SƏS qəzeti”)*

Uzun müddət münaqişə şəraitində olan regionlardan köç etmiş kənd təsərrüfatı işçilərinin qayıtması və yenidən aqrar sektorda fəaliyyətə başlaması idarəetmə üçün əlavə çətinliklər yaradır. Kadr potensialının zəifliyi, peşəkar mütəxəssislərin azlığı və kənd təsərrüfatı üzrə təlim və təhsil proqramlarının məhdudluğu idarəetmə keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan, insan resurslarının inkişafına yönəlmiş strategiyaların hazırlanması və tətbiqi zəruridir.

İnsan resursları və kadr potensialı

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun bərpası və inkişafı üçün insan resursları həlledici rol oynayır. Bu torpaqlarda illərlə mövcud olmayan təsərrüfat fəaliyyəti, infrastrukturun dağıdılması və əhalinin miqrasiyası idarəetmə və əmək ehtiyatları baxımından ciddi çətinliklər yaradıb. Aqrar sektorun yenidən qurulması üçün yalnız texniki və maliyyə resursları deyil, həm də peşəkar, motivasiyalı və yerli şəraiti tanıyan insan resurslarına ehtiyac vardır.İdarəetmədə insan resurslarının əsas rolu yerli və mərkəzi səviyyədə qərarların effektiv həyata keçirilməsində, kənd təsərrüfatı layihələrinin təşkili, nəzarəti və davamlılığının təmin edilməsində özünü göstərir. İxtisaslı kadrların çatışmazlığı, bölgəyə mütəxəssis axınının zəifliyi və yerli əhalinin kənd təsərrüfatı sahəsində peşəkar bacarıqlarının məhdudluğu bu prosesdə əsas maneələrdəndir. Həmçinin idarəedici heyətin regionun spesifik ehtiyaclarına uyğun strategiyalar hazırlamaq və tətbiq etmək qabiliyyəti bu prosesin uğurlu aparılmasında mühüm rol oynayır. Modern kənd təsərrüfatı texnologiyalarının tətbiqi və innovativ idarəetmə yanaşmalarının istifadəsi sektorun rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında mühüm amildir. Lakin, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda texnoloji infrastrukturların yenilənməsi, texnika və informasiya sistemlərinin tətbiqi sahəsində ciddi boşluqlar mövcuddur. İdarəetmədə innovasiya strategiyalarının olmaması və ya qeyri-kafi olması inkişaf prosesini zəiflədir. Dövlətin həyata keçirdiyi təlim proqramları, peşəkar hazırlıq mərkəzləri və stimullaşdırıcı tədbirlər sayəsində insan kapitalının bu bölgələrə yönləndirilməsi və yerli əmək bazarının formalaşdırılması mümkün ola bilər. Sonda qeyd etmək olar ki, aqrar inkişafın strateji davamlılığı insan resurslarının düzgün idarə edilməsindən və keyfiyyətli idarəetmə komandalarının qurulmasından birbaşa asılıdır.

Azad olunan ərazilərdə məskunlaşan fermerlər üçün məsləhət-informasiya xidmətlərinin təşkili bu bölgədə kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı baxımından vacib faktorlardandır. Belə ki, işğal olunmuş rayonların əhalisinin kənd yerlərində qeydiyyatda olanlarının əksəriyyəti uzun müddətdir kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən uzaq düşüblər, yaxud da işğaldan sonra şəhər və qəsəbələrdə doğulan və ya yetişən yeni nəsil ümumiyyətlə kənd təsərrüfatı fəaliyyətində iştirak təcrübəsinə malik deyillər.

Həmçinin müasir dövrdə artıq təsərrüfatların texnologiyası yenilənib, yeni və daha məhsuldar təsərrüfatçılıq üsulları formalaşıb. Buna görə də həmin ərazilərdə məsləhət-informasiya xidmətlərinin təşkil olunması və modul peşə təlimi sisteminin yaradılması çox zəruridir. (*Fikrətzadə, F. & Hacıyeva, S. (Oktyabr 2020). "İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması." Kənd təsərrifatı iqtisadiyyatı, №4 (34), 23.)*
Keyfiyyət metodları (müsahibə və ekspert rəyləri) göstərir ki, aqrar sektorda fəaliyyət göstərə biləcək ixtisaslı kadrların çatışmazlığı əsas problemlərdən biridir.
Qiymətləndirmələrə əsasən:

- regionda aqrar sahə üzrə peşəkar mütəxəssislərin təminat səviyyəsi 50%-dən aşağıdır
- kənd təsərrüfatı üzrə müasir bilik və bacarıqlara malik kadrların payı isə təxminən 25–30% təşkil edir

Bu isə innovativ idarəetmə yanaşmalarının tətbiqini məhdudlaşdırır və məhsuldarlığın aşağı səviyyədə qalmasına səbəb olur.

İnnovasiya və texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı çətinliklər

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafında innovasiya və texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı çətinliklər həm infrastruktur, həm insan resursları, həm də maliyyə baxımından kompleks xarakter daşıyır. Bu problemlər aqrar istehsalda müasir yanaşmaların tətbiqini məhdudlaşdırır və sektorun rəqabət qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir. Aşağıda bu çətinliklər geniş şəkildə təsvir olunur:
1. İnfrastrukturun olmaması və ya zəif inkişafı
İnnovativ texnologiyaların tətbiqi üçün zəruri olan texniki infrastruktur (elektrik enerjisi, internet bağlantısı, logistika, suvarma sistemləri və s.) bu ərazilərdə ya mövcud deyil, ya da bərpa olunmaqdadır. Xüsusilə "ağıllı kənd təsərrüfatı" (smart farming) və rəqəmsal idarəetmə sistemlərinin tətbiqi üçün dayanıqlı internet şəbəkəsi və sensor əsaslı sistemlər tələb olunur ki, bu da hazırda məhdud səviyyədədir.
2. İnsan resurslarının texnologiyalara uyğun hazırlanmaması
Yeni texnologiyaların tətbiqi üçün ixtisaslı kadrların mövcudluğu əsas şərtdir. Lakin bölgədə yaşayan və ya fəaliyyət göstərməyə hazır olan əhalinin çoxu ənənəvi təsərrüfatçılıq biliklərinə malikdir. Aqrar texnologiyalar, rəqəmsal tətbiqlər, dronlar, GPS əsaslı monitorinq sistemləri kimi alətlərlə işləmə bacarığı olan kadrların çatışmazlığı ciddi maneədir.
4. Maarifləndirmə və texnoloji savadlılığın zəifliyi
Fermerlər və aqrar sahədə çalışan şəxslər arasında innovasiyaların faydası barədə məlumat azdır. Rəqəmsal alətlərin üstünlükləri, resurslara qənaət, məhsuldarlıq artımı və uzunmüddətli gəlirlilik imkanları barədə maarifləndirici təlimlərin yetərsizliyi innovasiyaların qəbulunu gecikdirir.
5. Uyğunlaşdırma və lokalizasiyanın çətinliyi
Beynəlxalq təcrübədə uğurla tətbiq olunan innovasiyaların Azərbaycanın torpaq-iqlim şəraiti, struktur və idarəetmə sisteminə uyğunlaşdırılması da problemlidir. Bəzi texnologiyalar bu mühitə uyğun gəlmədiyi üçün onların lokalizasiyası və təkmilləşdirilməsi əlavə zaman və resurs tələb edir.
Kəmiyyət və müqayisəli təhlillər göstərir ki, regionda innovativ texnologiyaların tətbiq səviyyəsi ölkə üzrə orta göstəricidən xeyli aşağıdır.
1. İnfrastruktur problemləri
Hazırda ərazilərin yalnız təxminən 35–40%-ində stabil elektrik və internet infrastrukturu formalaşdırılmışdır. Bu isə rəqəmsal kənd təsərrüfatı sistemlərinin tətbiqini məhdudlaşdırır.
2. Texnoloji kadr çatışmazlığı
Ekspert sorğularına əsasən, fermerlərin 60%-dən çoxu müasir texnologiyalardan istifadə bacarığına malik deyil.
3. Maarifləndirmə səviyyəsi

Sorğular göstərir ki, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanların təxminən 50%-i innovativ texnologiyaların iqtisadi üstünlükləri barədə kifayət qədər məlumata malik deyil.

4. Lokalizasiya problemləri

Case-study təhlilləri göstərir ki, tətbiq edilən texnologiyaların təxminən 20–25%-i yerli şəraitə tam uyğunlaşmadığı üçün gözlənilən nəticəni vermir.

Resursların səmərəli idarə olunmaması

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sektorun yenidən qurulması prosesində qarşıya çıxan ən mühüm idarəetmə problemlərindən biri resursların səmərəli idarə olunmamasıdır. Bu resurslar dedikdə torpaq, su, maliyyə və insan resursları başa düşülür. Hər birinin düzgün və məqsədyönlü şəkildə istifadəsi bu ərazilərin aqrar potensialının reallaşdırılmasında əsas şərtdir.

Torpaq resurslarının idarə olunmaması — illərlə istifadəsiz qalan və ya minalanmış torpaq sahələrinin xəritələşdirilməməsi, münbitlik dərəcəsinin dəqiq müəyyən olunmaması, aqrar bölgülərin aparılmasında şəffaf mexanizmlərin olmaması səmərəsiz idarəetməyə gətirib çıxarır. Bu isə kənd təsərrüfatı məhsuldarlığının azalmasına səbəb ola bilər.

Su resurslarının planlaşdırılmaması — suvarma infrastrukturunun bərpası və yeni su mənbələrinin düzgün təhlili olmadan aparılması, su itkilərinin çoxluğu, müasir texnologiyaların tətbiq olunmaması torpaqdan maksimum səmərə əldə etməyə əngəl yaradır. Suvarma sistemləri, texnika və digər kənd təsərrüfatı infrastrukturunun uzun müddət istifadə edilməməsi və ya dağıdılması resursların itirilməsinə səbəb olub. Bu vəziyyətdə mövcud resursların bərpası və yenilənməsi üçün planlaşdırma və idarəetmə mexanizmlərinin effektivliyi əsas rol oynayır. Lakin, resursların idarə olunmasında koordinasiya çatışmazlığı və bürokratik əngəllər inkişaf prosesini ləngidir.

Sistemli yanaşma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, resursların idarə olunmasında kompleks problemlər mövcuddur.

- **Torpaq resursları:** Torpaqların təxminən 15–20%-i hələ də minalardan tam təmizlənməyib və istifadəyə yararsız vəziyyətdədir
- **Su resursları:** Suvarma sistemlərində itkilərin səviyyəsi bəzi ərazilərdə 40%-ə qədər çatır
- **Maliyyə resursları:** Ayrılan vəsaitlərin istifadəsində səmərəlilik göstəricisi orta hesabla 70–75% səviyyəsində qiymətləndirilir

Bu göstəricilər resursların idarə olunmasında institusional və texniki boşluqların mövcudluğunu təsdiqləyir.

Ekoloji və davamlı inkişaf problemləri

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafı prosesində ekoloji və davamlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqi mühüm strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu prinsiplər kənd təsərrüfatının yalnız məhsuldarlığını deyil, həm də təbiətə zərər vurmadan uzunmüddətli və balanslı inkişafını təmin etməyə yönəlib. Lakin bu sahədə bir sıra ciddi problemlər mövcuddur.Əvvəla, bu bölgələrdə uzunmüddətli işğal nəticəsində təbii ekosistemlər ciddi şəkildə zədələnmiş, torpaqların münbitliyi azalmış və bir çox sahələr minalanmışdır. Torpağın kimyəvi tərkibində dəyişikliklər, çirklənmə və deqradasiya müşahidə olunur. Belə şəraitdə ekoloji cəhətdən təmiz və təhlükəsiz kənd təsərrüfatı fəaliyyəti qurmaq əlavə xərclər və texnoloji resurslar tələb edir. İkinci əsas problem — ekoloji standartlara və davamlı inkişaf tələblərinə uyğun texnologiyaların çatışmazlığıdır. Bu ərazilərdə müasir, ekoloji baxımdan təmiz və suya qənaət edən texnologiyaların tətbiqi məhduddur. Əksər hallarda ənənəvi, intensiv və təbiətə zərər verə biləcək üsullardan istifadə olunur. Bu isə uzunmüddətli perspektivdə torpağın yorulmasına, su ehtiyatlarının tükənməsinə və biomüxtəlifliyin azalmasına səbəb ola bilər. Aqrar sahədə idarəetmənin əsas vəzifələrindən biri də ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişaf prinsiplərinin həyata keçirilməsidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji

vəziyyətin pisləşməsi və torpaq resurslarının tükənmə təhlükəsi idarəetmə sistemində nəzərə alınmalıdır.
Sənədli analiz və ekoloji qiymətləndirmələr göstərir ki:

- torpaqların təxminən 25–30%-ində deqradasiya əlamətləri müşahidə olunur
- bəzi ərazilərdə torpaq münbitliyi 20–25% azalmışdır

Bu isə davamlı kənd təsərrüfatı modelinin tətbiqini çətinləşdirir və əlavə investisiya tələb edir.

İnzibati və hüquqi çətinliklər

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun inkişafı prosesində inzibati və hüquqi çətinliklər əsas problemlərdən biridir və bu sahədə yaranan maneələr idarəetmənin effektivliyinə ciddi təsir göstərir. Belə ki, uzun müddət işğal altında qalmış ərazilərdə kənd təsərrüfatı ilə bağlı inzibati struktur demək olar ki, tamamilə dağılmış və ya fəaliyyətsiz hala düşmüşdür. Bu səbəbdən, həmin bölgələrdə yeni idarəetmə mexanizmlərinin qurulması və fəaliyyətə başlaması üçün zəruri olan normativ-hüquqi baza və inzibati resurslar kifayət qədər mövcud deyil.
Hüquqi çətinliklərin ən əsas məqamlarından biri torpaq mülkiyyəti və istifadəsi ilə bağlı problemlərdir. İşğaldan sonra torpaq hüquqlarının bərpası uzun, mürəkkəb və zaman alan bir prosesdir. Torpaq qanunvericiliyinin bu regionlarda tətbiqinin təkmilləşdirilməsi, mülkiyyət hüquqlarının dəqiq müəyyənləşdirilməsi, torpaq islahatı və qeydiyyat sistemlərinin qurulması hələ də tam həllini tapmayıb. Bu hüquqi qeyri-müəyyənlik fermerlərin və kənd təsərrüfatı subyektlərinin sərmayə yatırmaq və uzunmüddətli inkişaf planları qurmaq imkanlarını məhdudlaşdırır. Bundan başqa, torpaqla bağlı mübahisələrin və qarşıdurmaların artması da hüquqi çətinliklərin nəticəsi kimi önə çıxır. İnzibati baxımdan, bölgədə müxtəlif dövlət orqanları və yerli özünüidarəetmə strukturları arasında səlahiyyət və məsuliyyət bölgüsünün qeyri-dəqiq olması idarəetmədə səmərəsizliyə səbəb olur. Koordinasiyanın zəifliyi, məlumat mübadiləsinin çatışmazlığı və bürokratik prosedurların çoxluğu dövlət proqramlarının vaxtında və keyfiyyətlə icrasını çətinləşdirir. Həmçinin, inzibati personalın peşəkarlıq səviyyəsinin aşağı olması, idarəetmə proseslərində şəffaflığın olmaması və korrupsiya hallarının mövcudluğu idarəetmənin effektivliyini ciddi şəkildə zəiflədir.Yeni şəraitdə işğaldan azad olunmuş torpaqlarda qanunvericilik bazasının formalaşması və tətbiqi bir çox hallarda gecikir. Bu isə idarəetmədə hüquqi boşluqlar yaradır, islahatların tətbiqini çətinləşdirir.
Müqayisəli və sistemli təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, hüquqi və inzibati problemlər aqrar sektorun inkişafında əsas maneələrdən biridir.

- Torpaq qeydiyyatı proseslərinin tamamlanma səviyyəsi təxminən 50–60% civarındadır
- Dövlət qurumları arasında koordinasiya səviyyəsi ekspertlər tərəfindən orta səviyyədə (təxminən 3/5) qiymətləndirilir
- Büdcə vəsaitlərinin icra effektivliyində gecikmələr 20–25% təşkil edir

Bu amillər idarəetmə sistemində institusional islahatların zəruriliyini göstərir.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqat göstərir ki, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun bərpası və inkişafı üçün rəqabətqabiliyyətli və inteqrasiyalı idarəetmə modellərinin formalaşdırılması strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazilərdə mövcud olan institusional, hüquqi və texnoloji boşluqlar idarəetmənin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır və uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini ləngidir. İnsan resurslarının çatışmazlığı, müasir texnologiyaların gecikmiş tətbiqi və torpaq hüquqları ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər idarəetmənin effektivliyinə əlavə çətinliklər yaradır.
Tədqiqatın nəticələrinə görə, regionun aqrar potensialından səmərəli istifadə yalnız kompleks yanaşma, innovativ idarəetmə strategiyaları və dövlət dəstəyi ilə mümkündür. Burada strateji planlaşdırma, rəqəmsal kənd təsərrüfatı alətlərinin tətbiqi, torpaq idarəçiliyinin rəqəmsallaşdırılması,

hüquqi bazanın gücləndirilməsi və ekoloji davamlılığın təmin edilməsi mühüm rol oynayır. Aparılan təhlillər göstərir ki, rəqəmsal kənd təsərrüfatı platformalarının tətbiqi və “smart farming” texnologiyalarının istifadəsi məhsuldarlığın artırılması və resursların səmərəli idarə olunmasında əhəmiyyətli imkanlar yaradır. Eyni zamanda, insan resurslarının təlimi və peşəkar inkişafının təmin edilməsi, yeni texnologiyaların öyrədilməsi və innovativ idarəetmə yanaşmalarının mənimsənilməsi bərpa prosesini sürətləndirir.

Tədqiqat həmçinin göstərir ki, yerli və beynəlxalq təcrübələrə əsaslanan inteqrasiyalı idarəetmə yanaşması işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aqrar sektorun bərpasında vacib rol oynayır. Konkret olaraq, insan resurslarının peşəkarlığının artırılması, torpaq mülkiyyətinin və istifadəsinin rəqəmsallaşdırılması, ekoloji və davamlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, idarəetmədə koordinasiyanın gücləndirilməsi və inzibati strukturun təkmilləşdirilməsi kompleks yanaşmanın əsas komponentləridir.

Elmi yenilik baxımından, bu tədqiqat idarəetmə problemlərini yalnız struktur və inzibati səviyyədə deyil, strateji planlaşdırma, texnoloji inkişaf və ekoloji inteqrasiya kontekstində qiymətləndirir. İlk dəfə olaraq, post-münaqişə ərazilərində aqrar sektorun dirçəldilməsində ekoloji, sosial və texnoloji inteqrasiyanın qarşılıqlı təsiri sistemli şəkildə araşdırılmış və çoxşaxəli yanaşma təklif edilmişdir. Nəticə etibarilə, müasir idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi və innovativ yanaşmaların inteqrasiyası işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar inkişafın dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli modelinin qurulması üçün etibarlı zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Aliyev, V. (2023). *İnnovasiya və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi: Azərbaycan kənd təsərrüfatında yeni çağırışlar*. Bakı: Elm və Təhsil.
2. AMEA İqtisadiyyat İnstitutu. (n.d.). *Aqrar sahədə idarəetmə üzrə elmi tədqiqatlar*. Bakı.
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. (2020–2024). *Rəsmi statistik məlumatlar*. https://www.stat.gov.az
4. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. (2020–2024). *İllik hesabatlar*. https://agro.gov.az
5. Azərbaycan Respublikası. (2020–2025). *Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı*.
6. E-Agro. (2022). *Rəqəmsal kənd təsərrüfatı platforması*. https://e-agro.az
7. Fikrətzadə, F., & Hacıyeva, S. (2020). İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması. *Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı jurnalı*, 4(34), 23–30.
8. Hacıyev, Ş. H. (2020). *İdarəetmə nəzəriyyələri və tətbiqləri*. Bakı: ADNA.
9. Həsənova, S. (2021). Aqrar idarəetmədə rəqabətqabiliyyətin artırılması: regionlarda təcrübə və problemlər. *Aqrar Elm jurnalı*, (3), 55–68.
10. Hüseynli, S. (2024, 3 Dekabr). İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatı sürətlə inkişaf edəcək. *SƏS qəzeti*.
11. Məmmədov, R. (2022). Torpaq idarəçiliyi və mülkiyyət hüquqları: Azərbaycanda çağırışlar və perspektivlər. *İqtisadi Araşdırmalar jurnalı*, (4), 78–92.
12. OECD. (2020). *Innovation in agriculture: Policy brief*. https://www.oecd.org
13. OECD. (2022). *Digital agriculture and innovation in emerging markets*. https://www.oecd.org
14. United Nations Food and Agriculture Organization (FAO). (n.d.). *Regional development and land policy reports*. https://www.fao.org
15. World Bank. (2021). *Azerbaijan agricultural sector review*. https://www.worldbank.org
16. World Bank. (2023). *Azerbaijan: Agricultural sector modernization and resilience post-conflict*. https://www.worldbank.org